

ЯНКА БРЫЛЬ

Янка (Іван Антонавіч) Брыль нарадзіўся 4 жніўня 1917 года ў горадзе Адэсе (Украіна). Празаік, публіцыст, крытык, перакладчык.

У сакавіку 1939 года быў мабілізаваны ў польскую армію, трапіў у нямецкі палон, восенню 1941 года ўцёк на радзіму. Прымаў удзел у партызанскім руху. З кастрычніка 1944 года працаў у рэдакцыі газеты-плаката "Раздавім фашысцкую гадзіну", часопісах "Вожык", "Маладосць", "Полымя", у Дзяржаўным выдавецтве Беларусі. У 1966—1971 гадах — сакратар праўлення СП БССР. З 1967 па 1990 год старшыня Беларускага аддзялення таварыства "СССР--Канада".

Аўтар кніг "Апавяданні" (1946), "Нёманскія казакі", "Вераснёвая рунь" (1949), "У Забалоці днене" (1951), "Дзеля сапраўднай радасці" (1952), "На Быстрэнцы" (1955), "І смех, і бяды" (1958), "Выбранныя апавяданні" (1959), "Працяг размовы" (1962), "Жменя сонечных промняў" (1965), "Адзін дзень" (1968), "Акраец хлеба" (1977), "Золак, убачаны здалёк" (1979), "Гуртавое" (1980), "Ты жывеш" (1978), "Сёння і памяць" (1985), "Ад сяўбы да жніва" (1987), "На сцежцы — дзеци" (1988), раманаў "Граніца" (1949), "Птушкі і гнёзды" (1964). Для дзяцей выдаў кнігі прозы "Ліпка і клёнік" (1949), "Зялёная школа" (1951), "Светлае ранне" (1954), "Пачатак сталасці" (1957), "Жыў-быў вожык" (1976), "Сняжок і Волечка" (1983). Выйшлі Зборы твораў у 2-х (1960), 4-х (1967—1968) і 5 татах (1979—1981).

Сябра СП СССР з 1945 года, Беларускага ПЭН-цэнтра з 1989 года. Народны пісьменнік Беларусі. Акадэмік НАН Беларусі.

Лаўрэат Дзяржаўнай прэміі СССР, Літаратурнай прэміі імя Якуба Коласа, Дзяржаўнай прэміі БССР імя Якуба Коласа, прэмій за пераклады польскай літаратуры і ўмацаванне дружбы паміж народамі імя У. Петшака і аўтарскага аб'яднання "ЗАІКС" (Польша). Узнагароджаны двумя ордэнамі Працоўнага Чырвонага Сцяга, Айчыннай вайны II ступені, Дружбы народаў, "Знак Пашаны", савецкім і польскім медалямі.

Апавяданне "Гуртавое" ўпершыню было апублікованае ў часопісе "Полымя" (1970, №3).

ГУРТАВОЕ

Апавяданне

Каля нашай вёскі, там, дзе цяпер праста крайні ад загумення куток вялікай калгаснай пашы, калісьці быў лужок. Са сваёй асобнай назвай, са сваёй маленькой гісторыяй, якая штогоду папаўнялася новымі фактамі.

Гэта бывала звычайна ў другой палавіне жніўня.

Харошая пара. Адкальваліся ды адрыпелі на калдобінах духмяныя вазы мурагу, жыта, ячменю, лёну. Безліч мядзведжых ахапкаў казытлівага сена і ладных — добра, калі нялёгkіх! — спноў паднятых ды пакладзены на воз, пасля на торп, у халадок і зацішак гумна. На полі застаўся толькі авёс — у мэндліках або сям-там, дзе надзелень, яшчэ няскошаны. Грэчка, лубін, канюшынная атава, насенная канюшына, бульба, што пачынае ўжо добра жаўцець і смачна, дамавіта пахне. Пара адноснай сытасці, першахлебнай ды бульбяной, укропна-агурочнай, яблычнай. Нейкая паўза, кароткі адпачын перад імгліцай задумліва-ласкавых вераснёўскіх раніц, перад мудрай і сумнаватай паэзіяй свежай раллі, радасным россыпам новага насення, журботна-сонечнай паэзіяй залатога лісця і амаль па-жаночы пяшчотных дотыкаў ціхага, светлага, лёгкага павуціння...

Тады, у дні перадыху на стыку лета і восені, наша вёска, сказаў бы, раптам успамінала пра той лужок за крайнімі гумнамі, які, як быццам забыты, чакаў свае чаргі. За тыдні касавіцы і жніва, раз'яднаная, расцярушеная па бліжэйшых і далёкіх надзелах лугу і палявой распалосіцы, вёска збіралася каля таго лужка. Адны мужчыны ды зредку цётка ці маладзіца з той хаты, дзе часова або надоўга не было каму выйсці на гаспадарскую справу. Бясформенны абшар луж-

ка дзялілі спачатку палосамі ўдоўж, потым тое, што заставалася, палоскамі ўпоперак, і засёды яшчэ заставаўся трохкунтнік паміж полем і выганам, кавалак, які ўжо нельга было падзяліць і які называўся, мусіць, вельмі здаўна, Гуртавое.

Дзялілі лужок найчасцей у нядзелю пад вечар. А назаўтра ўранку выбягалі сюды, адзін перад адным, як найраней. Яшчэ і тычак добра не відно, граніцу цяжка адбрысці, яшчэ і косіш нібы навобмацак. І спех такі — не столькі ад жадання ўхапіць гэтую жменю сена, пакуль стаіць пагода, як ад жадання пакрасавацца перад суседзямі

спраўнасцю.

Гуртавое касілі пасля абеду, калі ўжо на падоўжных ды папярэчных палосах жанчыны пачыналі зграбаць у валкі, а то, хто гарачэйшы, і капіць сяк-так падсушаную траву. І касіць гэты шматок хващчу, які, дарэчы, елі толькі коні, пачыналі не адразу ды не так сабе, а пасля штогадовага традыцыйнага веча.

Косы ўтыкалі канцамі касільнаў у мяккую пакошу, а самі адыходзіліся трохі і залягалі або рассядаліся на сушэйшым, падгрэбеным узмежку.

Трэба сказаць, што збралася сюды, касіць лужок, а потым дзяліць Гуртавое, не ўся наша вёска.

Нядаўна мне давялося паглядзець у бібліятэцы польска-французскі атлас з другой палавіны XVIII стагоддзя і з прыемнасцю знайсці на карце Навагрудскага ваяводства свае Загора,— Sagora, як яно значыцца там у французскай транскрыпцыі. Трэба думаць, што вёска стаяла сабе і задоўга да таго атласа, што назву сваю яна вядзе здалёк, здаўна, упарта і самавіта не згаджаючыся стаць ні «Zagorzem», якім яна бывала, ні Загор'ем, якім цяпер значыцца афіцыйна. Яшчэ адно: у старым «Геаграфічным слоўніку Каралеўства Польскага і іншых славянскіх краін» у пераліку мноства вёсак з такою ж няхітрай назвай, ёсць паведамленне, што наша Загора сто год таму назад мела трыццаць сем каміноў, мясцовасць вакол яго была таксама бязлесная, а землі ўзгоркаватыя, пшанічныя.

Рэшта гісторыі — у вясковых паданнях.

Адно адчувае пасляваеннае пакаленне загорцаў,— тыя студэнты, салдаты, настаўнікі, інжынеры, урачы, якія, пад'язджаючы ў наш час да роднай, больш чым на сотню хат вялікай вёскі на ўсходнім схіле гары, бачаць шыфер і бляху, светлыя вокны ў садах, белыя сцены школы, клуба, сельмага, сапраўдныя будынкі брыгаднай фермы наводышыбе.

Другое адчуваю я, калі за ўсім гэтым, ужо звычайнім, бачу і тое, што было,— суцэльнную саламянную шэрасць значна меншай, непараўнана бяднейшай і цёмнай заходнебеларускай вёскі, што ўжо не будзе такою, якой была, якой яна, як часамі здавалася, будзе заўсёды...

Зрэшты, і тое, што жыло ў памяці нашых бацькоў і дзядоў, што мы пачулі ад іх, як казку, здавалася ім калісьці беспрасветным ды бясконцым.

Па тых паданнях, па той няпісанай гісторыі наша малое ў гады прыгону Загора належала ажно пяці панам. Хто з іх быў лепшы, хто горшы — уся гэтая разнавіднасць няволі і здзеку пайшла ў нябыт. Да дзён майго юнацтва, за сям дзесяткаў год ад

ліквідацыі паншчыны, дайшлі толькі назвы «схедаў» { 1 Scheda — спадчына (польск.).}, частак вёскі — па некалькі хат — ад колішнай прыналежнасці да памешчыкаў: «свідзінскія», «судзёўскія», «гнаінскія», «лісіцкія», «ёдчыны». Відаць, памыляюся нават у назвах, бо і тады ўжо гэта было мне, майму пакаленню зусім нецікава. Тады ўжо вёска дзялілася толькі на дзве часткі: вышэйшая палавіна, што размясцілася на гары — «нагорскія», а наша, усходняя частка, у даліне — «ёдчыны». Яшчэ ўсё як на ўспамін пра нейкага, ледзь не міфічнага, пана Ёдку.

Гуртавое належала «ёдчыным». Аднак, пакуль ішла падрыхтоўка да веча, пакуль тое веча цягнулася, тут збіралася многа людзей з усёй вёскі. Той вёў кабылу на пашу — падышоў сюды з аброчцю. Другі ішоў па кабылу — таксама спыніўся, а потым прысёў. Хто з поля, хто з вёскі падышлі на гоман і засталіся, як на цікавым, вельмі нячастым відовішчы — на хвілінку — да самай касьбы.

— Даўк што мы будзем, мужчыны, рабіць з Гуртавым?

Пытанне гэтае, здаўна і штогоду, ставіў звычайна хто-небудзь са старэйших гаспадароў. Не дамаўляючыся пра чаргу, не забягаючы наперад, але ж з прыкметнай ахвотай і амаль з дзяржаўнай важнасцю.

Адказвалі яму, як і заўсёды, тое самае як быццам у гэтай справе не было ўжо вопыту, пэўнага стандарту вырашэння. Зноў выстаўляліся на суд, даўно вядомыя, трыварыяяты:

1. Разбіць на палосы і скасіць ды прыбраць кожны сваё.
2. Прадаць траву і купіць пажарную бочку.
3. Скасіць, згрэбці, скапіць гуртам і ў копах, па жэрабю, падзяліць.

Пачынаючы з пастушковага ўзросту, больш за дзесяць разоў я быў на гэтым вечы назіральнікам і слухачом, без права голасу. Спачатку па малалецтву, а потым, хоць і грабец і, нарэшце, касец, пры двух старэйших братах — не гаспадар.

Зрэшты, так мне было зусім добра. Да гэтага ў мяне, гадоў ужо з пятнаццаці, былі свае адносіны.

Істогадовыя вечы помніцца мне перш за ўсё як вясёлы перабрэх. На розныя тэмы — ад найбліжэйшага, штодзённага аж да самага грэхападзення Адама і Евы, пра якое, як і пра шмат чаго іншага, рассказываў — у сваім варыянце — вядомы на ўвесь наш свет рыбак, паляўнічы, гулттай, канавал, бабнік, байдун і песеннік Самусь. Дарэчы, з «нагорскіх», незацікаўленых, але заўсёды, помніцца, прысутны.

Сяды-тады тэматыка набірала класавай вастрыні:

«З горла лезе, маць тваю перамаць, а на чужое ўсё роўна гонішся!..»

«Ты каміны не лічы, ты лічы дзесяціны: колькі іх на чый комін прыходзіцца!..»

«Пачакай, пачакай, ці не скончыцца ваша царства, ці не паглядзім мы, як ты тады заквохчаш!..»

Сварыліся, выгаворвалі адзін аднаму сабранае за цэлы год нездавальненне і варажнечу, у пошуках аргументаў залазячы і ў папярэдня, нават далёкія гады. У якасці халоднае вады на галовы гарачых ішло што-небудзь такое:

«Ды што вы, хлопцы, як бабы, счапіліся?..»

«Паможаш хіба, калі памолішся?..»

«От дзе каб нашых баб і праўда сюды — от дзе б сечкі насеклі!..»

Часцей, аднак, сварку перабіваў, глушыў яе выбухам рогату нейкі новы расказ, Самусёў ці каго-небудзь іншага. Часамі ад сварак ды жартай нехта хацеў перавесці цікавасць на песню. Дарма. Не выходзіла. Для песні патрэбен быў вечар, патрэбна была цішыня, хоць часовае забыццё на ўсе беды і клопаты. Калі ж і пачыналіся песня на пакошы, дык ненадоўга, як не доўгія былі і сваркі.

Больш было жартай і смеху.

Што ж да маіх «сваіх адносін» да ўсяго, што адбывалася на гэтым лужку і ў вёсцы, і наогул на свеце, дык я не быў тады староннім назіральнікам, бесклапотным падлеткам ды дзециком з нябеднай хаты, якога яшчэ не ўкусіла свая ўласная вош, аматарам абы з чаго пасмяяцца каля вясёльых. У мяне ўжо была свая таямніца, сваё запаветнае — я ўжо вучыўся, рыхтаваўся на пісьменніка. І таямніца мая, сяму-тamu ў пэўнай меры вядомая, не адгароджвала мяне ад людзей. Наадварот — ад кніг, ад паперы яна вяла мяне да іх лепшым, глыбейшым і — мне хацелася гэтага — яшчэ больш іхнім. Кожны мой дзень быў вучобай: я не толькі чытаў і пісаў у вольны ад работы час, — я прагна слухаў, глядзеў, запамінаў. Шчаслівае маўчанне няспыннай карпатлівай падрыхтоўкі да тae працы, якая, я верыў, чакае мяне, якая будзе патрэбна простаму чалавеку, кarmіцелю і бедняку, — патрэбна маёю шчырасцю, нашай праўдай, якая сваім фарбамі і гукамі сальецца з красою роднай прыроды, роднай мовы і песні, роднага суму і смеху.

Пажарнай бочцы не шанцавала. Клапаціцца пра тое, каб нарэшце-такі набыць яе, другую да нашай помпы, павінна была ўся вёска, не адны толькі ўладальнікі Гуртавога «ёдчыны». «Ёдчыны» не хацелі ў гэтай справе перадаць, і мелі сваю пашахонскую рацыю.

Здаецца, толькі раз ці два разы на маёй памяці Гуртавое хтосьці купіў «на скос». Адзін раз тыя лічаныя злоты пайшлі, здаецца, на першую бочку, а другі раз так і ляжалі

да самага Верасня ў скарбніка добраахвотнай пажарнай каманды, дар ма чакаючы, калі да іх «нагорскія» збяруць сваю палавіну.

Не памятаю, каб калі-небудзь Гуртавое разбівалі на палоскі ды палосачкі,— не даходзіла да вяршыняў твой геаметрыі.

Часцей за ўсё, стаміўшыся ад спрэчак, што рабіць, касілі гуртам, тым больш што сонца не чакала. І касьба гэтая помніцца, як самае харктэрнае, нібы так толькі яно заўсёды і было. Касцы ўставалі.

І зноў жа хтосьці першы — не па чыне ды не па выбару, а хто быў найбліжэй — становіўся ў крайні ад пашы пракос, ці то гарэзліва, ці абыякава, ці нават урачыста пачынаў мянціць касу. Пайшоў.

Пакуль пайсці другому, трэцяму — усе пачыналі мянціць, да апошняга ў постасі. Вясёлы маладзецкі перазвон.

А публіка рознага веку, ад смаркатых да сіавусых, усе, хто сабраўся тут дзеля веча, стаялі збоку, на пашы, як на нейкае дзіва гледзячы на справу звычайнью — касьбу, і незвычайнью, бо раз на год калектыву, гуртавую.

Тут набліжаецца галоўнае...

Тут я павінен зрабіць яшчэ адно, не апошняе, адступленне.

Вёска наша, як правільна сведчыць вышэй успомнены «Геаграфічны слоўнік», спрадвеку палявая. Ляскоў, гаёў якіх-небудзь ці проста зарасніку каля яе няма. У лес мы, пастухамі быўшы, траплялі толькі ўвесені, калі кароў пускалі на лугі, пасля атавы. А падраслі — па дровы ездзілі зімой.

Салаўя, такім чынам, я змалку не чуў, гадоў, здаецца, да семнаццаці, пакуль не паехаў аднойчы ажно за чацвёртую вёску рэзаць на балоцістым надрэчным лузе лазу для крыцця.

Красу птушынага голасу я ведаў, перш за ўсё, ад жаваранка і шпака. Не лічачы, вядома, спевакоў ледзь не хатніх — пеўня ці ластаўку, або выпадковых — шчыгла ці чачотку, што не табе дык суседнім хлапчукам траплялі часамі ў клетку.

Жаваранак і шпак, спявачы, не хаваліся. Першага мы змалку бачылі не раз. На зямлі, калі ён — недасягальна мілы, шэранькі — уподбежку шмыгаў па руні, яшчэ не могуучы ў ёй схавацца; над зямлёнай, калі ён уздымаўся над красуючым або ўжо налітым калоссем — адразу з сярэбраным звонам; у небе, дзе ён бясконца вісеў над табою, жанцом ці касцом, бясконца званіў, як вясёлая ручайна, усё адно і тое ж, і ўсё такое новае, такое шчырае!..

Другі спявак — бліскуча-чорны, гарэзлівы шпачок, наогул нікуды, як быццам,

не адлучаўся. Калі не на кіёчку перад аckenцам шпакоўні, дык на галінцы дае свой штодзённы, з ранняга ранку да позняга вечара, таксама як і жаваранкаў, нястомны канцэрт. І з перапевамі, і сваё, і з кепікамі ўсякімі, з зачэпным посвістам, і ад сапраўднай радасці, з поўнай сардэчнай аддачай.

Загадкова прывабнымі, проста-такі чароўна таямнічымі былі мне з маленства галасы яшчэ дзвюх птушак нашага свету — драча і перапёлкі. Іх галасы ўзрушліва спалучаліся з красой у аднаго — вясняных, а ў другое — летніх вечароў, з таямнічасцю роснага, прыімглёнага луга і духмянага хлебнага поля.

Перапёлка бывала далей ад нашай хаты, сакавіта-хлесткі і шчымліва-журботны покліч яе даходзіў здалёк, прышланы адлегласцю. Драч дадзіраўся настойлівым, поўным адчування абвязку і годнасці дзёрам — да самых акон.

Часамі, калі ты, зачараваны імі, выходзіў з хаты, ішоў па двары, пасля па цёплай баразёнцы паміж бліскучага ад месяца гіchanня буракоў ажно на роснае прыгуменне — яны, перапёлка і драч, служылі сваю службу, здавалася, зусім на пару, дуэтам, пад адным вялікім, ніzkім месяцам, налітым спеласцю, нібыта казачна-агромністае яблыка, вось-вось гатовае апасці на мяжу паміж полем і лугам.

«Свежасць дзіцячага ўспрымання...»

Ды вось і іншае.

Сяджу над паплаўком, задуманы і засяроджаны. А пасля да мяне пачынае даходзіць музыка ціхага, ціхага шуму. Спачатку я падсвядома цешуся гэтай радасцю, а потым спакваля пачынаю ўсведамляць, што цуду тут ніякага ня ма. Узнімаю вочы. Гэта ж на tym баку ракі, хоць і даволі-такі шырокай, спакойнай, даўно ўжо не галодныя каровы падышлі нячутна па траве да берага, грызуць яе — нібы адною шырачэннай пысаю: ш-шам, ш-шам, ш-шам... Ёсць несулад у гэтым шаманні, ды ён усё ж зліваецца ў адно.

Мне ўжо tym часам за пяцьдзесят. І я ўспрымаю гэтую музыку надрэчнай раніцы не як дзіця, аднак не менш, здаецца, свежа і яшчэ глыбей.

Чаму? Як хто?

Як чалавек, які ў свой час быў па неабходнасці нават і стыхійным ветэрнарам — дапамагаў карове цяліцца, лячыў яе tym, што ведаў ад векавое мудрасці народнага лекавання, а то і стаяў над ёю, хворай, балюча глытаючы сваю бездапаможнасць.

Як чалавек, які не толькі замілавана гладзіў сытае, даверлівае цялятка, але ж і сам яго выкарміў, і быў аднойчы паставлены перад горкім абвязкам падысці да яго з нажом.

Як чалавек, які не толькі ахвотна піў сырядой ці задаволена пакрэктаў ў надмісай крамянага ды халоднага з пограба кілага малака, але ж і сена карове касіў, і салому на подсціл ёй вымалочваў, і гной вярнуў з-пад яе, да трэску ў жылах і ў дзяржальні сахара.

Каму ж, як не таму, не такому чалавеку адчуць па-сапраўднаму музыку яе, каровінай, задаволенай, сытай яды на калгасным прыволлі?..

Красу прыроды хлебароб адчувае інакш, паўней, чым яе старонні назіральнік, няхай сабе нават найлепш эстэтычна падрыхтаваны ці па натуры вельмі чулы. Хлебароб успрымае яе не збоку, не зверху, а з самай сярэдзіны, свядома ці падсвядома адчуваючы сябе саўдзельнікам стварэння гэтай красы,— гордае і шчаслівае адчуванне. Яно было майм у дні маёй сялянскай маладосці, у пэўнай меры майм засталося яно і дагэтуль. І дома, і ў кожнай іншай краіне, дзе я гляджу на новую красу палёў, павага да яе стваральнікаў жыве, ціха, непераможна спявае ў майм захапленні.

Гэтага мала, аднак.

Мне часта ўспамінаецца пара той непаўторнай свежасці пачуццяў, подыхамі якое цяпер, у гарадской ды кабінетнай мітусні і адзіноце, даводзіцца падмацоўваць сябе толькі час ад часу, успаміны пра якую вяртаючы, непакояць душу ўсё часцей ды ўсё больш неадчэпна, з новым сумам і новай чароўнасцю...

Косы шаркаюць у траве і — другія — звіняць над травой.

Хто лепш за самога касца адчувае красу гэтай працы? Нагамі ў весела-роснай або ласкава-мяккай траве. Грудзьмі, што дыхаюць сілай і воляй. Вачыма, што бачаць зялёны прастор, які хутка пад ногі мне ляжа пакорнай травою...

Летняя «пільніца», гарачая пара, пачыналася з сенавання, нялёгкай, аднак самай чыстай і самай вясёлай, амаль святочнай работы. Цяжэй там бывала мужчынам, касцам. Асабліва калі не ў гурце, а сам пілуеш, без маладзецкага спаборніцтва, без гоману, смеху ды перазвону мянташак. На жніве, з сярпом, шчыравалі ды петавалі больш жанчыны. Таму, відаць, і песні жніўныя — жаночыя, і гучаць яны такою журбой, ледзь-ледзь не на мяжы апошняга адчаю. Серп і рукі, спёка і поле, сваё ці не сваё, якое трэба было апоўзаць, сагнуўшыся, з тою ж цярплівасцю, з тою ж непаказною мужнасцю, з якою яны і раджалі спакон вякоў, і гадавалі ў нястачы, і аплаквалі, з якою яны валачылі горкую долю ўдавы ці салдаткі, ці вечнае наймічкі. Мужчыны тут сваю жніўную гаркоту, сваю нібы казацкую ленасць апраўдвалі тым, што бабская сярэдзіна куды, браток, гнутчэйшая за нашу. У пачатку трыццатых гадоў пачалі ў нас, на Міршчыне, касіць і збожжа. Калі ўлічыць, з якім нараканнем ды вохканнем, а то дык і з добрым

гвалтам сустрэлі гэтае «гультайства», гэты «рэспуст» старэйшыя, асабліва жанчыны, можна сказаць, што каса ды ў жыта, пракос ды на загоне — гэта была рэвалюцыя. Мужчына выпрастаўся. Яму і зноў жа нялёгка было, асабліва ў густой ці палёглай пшаніцы, але ж і добра пазіралася наперад, без паклонаў. Жанчына гнулася паранейшаму, падбіраючы пракос ды вяжучы снапы, аднак і ёй стала трохі лягчэй. Касцовы ж рукі пад вечар гулі, як тэлеграфныя слупы, спаць чалавек валіўся, як сноп, а пасля сну, абы ты зноў упрогся ў касу, гудзенне паўтаралася і набірала стомы больш ды больш — патрошку, спаквала, на загартоўку і ў запас.

Дык хто ж тады лепш за самога касца адчувае красу гэтай працы?..

Яшчэ ўсё любуецца ёю босая публіка, стоячы збоку, на пашы. Мужчыны з «нагорскіх», што пасыходзіліся на веча, і пастухі, амаль адны толькі хлопчыкі, адпушчаныя сюды дзяўчатамі ад далёкага статка. Нібыта ўпершыню глядзяць малыя, сталыя і старыя на гэтую касьбу — звычайную і незвычайную, бо разам, дружнай талакою.

І не падумаеш, што хутка тут адбудзеца яшчэ больш незвычайнае — такое штосьці, чаго як быццам ніколі і не было...

Дык што ж такое?

А тое, што праз увесь гэты дзень, ад роснага, імглістага досвітку, калі так здорава было гнаць росны пракос, дыхаючы вострым, кіславатым пахам хвошчу, да сонечнага адвячорка, калі мы, мужчыны, выходзілі на сваё веча ў лёгкай стоме і ў мласнаватай пасляабедзеннай сытасці,— праз увесь гэты час у траве на лужку, як пад вадой, зверху нікому непрыкметна ды нячутна адбывалася сваё...

Пакуль касіліся палосы падоўжныя, галоўныя ды законныя жыхары лужка, смешна-настырлівія скрыпачы, што не скрыпелі ўжо цяпер, у другой палавіне жніўня,— драчы з драчыхамі і драчанятамі абодвух вывадкаў нябачна ды нячутна перабягалі на той участак травы, які быў падзелены палоскамі ўпоперак. А ўжо адтуль яны пасля, яшчэ больш устрывожана перабіраліся ў клін нечапанага Гуртавога. Пакуль было ціха ў абед і потым, пакуль зусім побач шумела крыкам ды рогатам веча, бедныя скрыпачы сядзелі, прытаіўшыся ўжо ў невялікім для ўсіх іх трохкунтніку травы, паміж свежай пакошай, вытаўчаным каровамі ржышчам і голай, як зялёны бубен, пашай. Абдумвалі, абмяркоўвалі, бедавалі...

— Хлопцы, драчэ!

Крыкнуў хтосьці з касцоў. Голас трывогі, радасці і каманды.

Усе касцы, уся басаногая публіка розных узростаў як быццам толькі цяпер

зразумелі, успомнілі, што ж такое павінна адбыцца, што тут у гэткі дзень бывала штогоду.

Драчы, відаць, таксама па нейкай сваёй камандзе, дружна высыпалі з апошняга кліна травы на голую роўнядзь пашы.

Людзі — за імі. Першыя сыпанулі пастушкі. Тады касцы, пакінуўшы косы ў траве, рэдка каторы ўваткнуўшы яе касільнам у зямлю. Рушылі нават і пажылыя з аброцямі, нават і той біблейскі каментатар, ужо тым часам сівы і прыгорблены гультай Самусь.

З гікам, свістам і смехам ляцелі яны па маленъкай, выгрызенай траве, так ласкавай для ног, за пільніцу папораных іржышчам і ў малога, і ў дарослага. Ляцелі ва ўсе бакі і, адначасна, усе ў адзін бок — наўздангон за юркімі, шэра-бурыші скрыпачамі, што нейкаю сутулай ды імклівай пехатой і смешным подлетам, не падцягнуўшы ног, сыпаліся ў недалёкую бульбу за пашай.

Як і заўсёды, кожнага года, ніхто нічога не дагнаў, ніхто нічога не злавіў. Бо нездарма ж яны, драчы, і ў вырай бегаюць пехатою. Ніхто нічога не забіў, хоць пастушкі каторыя і кідалі здуру кіямі. Затое смеху было, радасці — усім. Не толькі чарнаногай малечы, якая спачатку, на веча, цярпліва сядзела, а потым стаяла каля касцоў, добра ведаючы, чаго яна тут чакае. Не толькі нам, маладым ды нястомным. Не толькі мне, «паклонніку красы жыцця». Але і тым, хто, на думку маю і маіх аднагодкаў, тады ўжо быў стары, у каго ўжо для хатнай і надворнай лаянкі, для ўшчування ды вохкання былі не толькі бацькі, але ж і жонкі, і маладыя яшчэ і ўжо не вельмі.

Раскрыццё таямніцы ўражае па-рознаму. Быў у майм пастушыным маленстве такі незвычайны выпадак. На пашы. Нечы конь, відаць, адмахваючыся ад заязді, учапіўся хвастом за калючы дрот агароджы ад поля, ірвануўся і пабег, пакінуўшы на дроце, каля самага слупка, жменю заблытанага валосся. І вось шпаку чамусьці собіла сесці іменна там. Ён убlyтаўся лапкай, і як жа, бедны, ірваўся, як верашчаў, калі я, адзін са свіных пастушкоў, найбліжэй падбягаў да яго, браў яго, трапыхлівага, ваяўнічага, ў руку, выблытваў з валосся яго лапку, а потым яшчэ трохі трymаў у дрыготкай жмені і глядзеў, угаворваў яго не баяцца. Майго першага і, як дагэтуль, адзінага шпака — так блізка, у руцэ. Я выпусціў яго, упершыю адчуўшы шчасце даць камусьці волю, упершыню як быццам зразумеўшы, што так яно, калі ён на дрэве, а я на зямлі, калі ён шчабеча, а я любуюся,— што так яно найлепш.

Потым я разумеў, што калі ў супакоенным жыце, калоссе якога яшчэ не хіліцца долу ад маладога, салодкага цяжару зярнят, а ледзь не да болю ў сэрцы, ледзь не да слёз

прыгожа ружавее ды мігціць у неспякотна-ласкаўых промнях вячэрняга сонца, калі ў духмяным і таямнічым бязмежжы гэтай красы, недзе з самага дна, ад самай зямлі пачынае падаваць свой голас перапёлка,— я разумеў, што гэта найлепш, калі яна там, а я тут, дзе я стаю або іду і раз-поразу спыняюся, каб паслухаць.

Я разумеў, гэта праўда. Але праўда і тое, што мне заўсёды хацелася, а калі дык і вельмі хацелася ўбачыць яе зусім блізка. Ужо не патрымаць у руцэ, як хацелася гэта раней, а толькі зблізку-зблізку паглядзець.

Таксама і з драчом.

Таксама і трохі інакш.

Перапёлка жыла для мяне не толькі ў збожжы,— я ведаў песні пра яе, яны мне падабаліся, яны мяне хвалявалі, і гэта паэтычна аддаляла яе ад мае жмені і ад вачэй, што хацелі б наблізіцца да яе... ну зусім.

А пра драча ніякіх песняў не было. Былі адны кепікі, хлёсткія, рыфмаваныя, але такія, што мы пры бацьках не асмельваліся іх паўтараць, хоць і бацькі нашы таксама ж былі ў свой час пастушкамі і ўсё такое ведалі. «Драч, драч, сеў с...!..» Дзярыся, браток, толькі не падайся. Хоць і вельмі хацелася б паглядзець, як гэта ты там стаіўся ў роснай траве, і як прыўстаеш ды дзярэшся, рупліва паварочваешся ва ўсе бакі начнога свету, столькі ўжо часу думаючи, што гэта ў цябе сапраўдная песня, што ўсе павінны чуць яе, што гэта не смешна, а вельмі хораша.

І вось тут раптам — колькі іх, лугавых скрыпачоў! Якое вясёлае раскрыццё травянай таямніцы! Колькі людзей — малых, дарослых і нават старых — бяжыць за вамі, смеючыся, хочучы злавіць і ведаючи, што не надта зловіш, і не кідаючи нічым наўздангон, каб не забіць з блазенскага дуру!..

Ведаю, ведаю я, што не гэтым смехам, не гэтай радасцю жылі тады людзі, што і наогул яны не гэтым, перш за ўсё, жывуць.

І самі яны, мае землякі, яшчэ лепш, гарбом ды нутром, ведалі, што іх трymae на вадзе.

Аднак чаму ж яны так радасна смяяліся, ледзь не дзіцячым, чыстым смехам, чаму так доўга і так светла помніцца мне гэты смех? Не гаснучы ў памяці, не зацёршыся ў безлічы іншых, куды значнейшых падзей. Як момант чыстай чалавечай блізкасці, глыток высокай радасці жыцця, хоць часовага забыцця пра клопаты, беды і сваркі будзёншчыны.

...З тых, што смяяліся тады, многіх ужо няма. Па трох, па двух, па адным-адзіным з хаты — многія не вярнуліся з вайны. З тых, што вярнуліся, адны ужо

спакваля за столькі год паперабіраліся з вёскі на ўзгорак за гасцінцам, дзе ім шумяць маладыя бярозкі і велічны, несмяротны дуб. Жывыя неўпрыцям і даволі растрэсена па старэлі, хто з выгляду цэлы, а хто без рукі, без ногі.

Я не пытаўся ў нікога з іх, але здаецца мне, верыцца нават, што той наш далёкі перадваенны смех, той наш блазенскі крос за драчамі па пашы не толькі мне аднаму ўспамінаўся ў сумную або нялёгкую часіну, дома ці недзе далёка ад родных мясцін.

1969